

تکافل از نظریه تا عمل

تألیف

دکتر محمد مهدی عسگری

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)

www.ketab.ir

انتشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: تکافل از نظریه تا عمل
مؤلف: دکتر محمد مهدی عسگری
ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام
صفحه آرا و ویراستار ادبی: رضا عبداللهی
طراح جلد: محمد روشنی
تیم ساز و ناظر نسخه پردازی و چاپ: رضا دیبا
چاپ و صحافی: چاپ سپیدان
چاپ اول: ۱۳۹۸
تیمت: ۲۶۰/۰۰۰ ریال
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
شاب: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۷۴۹-۳

تهران: بزرگراه شهید چمران، پلاک ۱۱، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵ - جلد پستی: ۱۴۶۵۹۳۲۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
فروشگاه اینترنتی: www.isu.ac.ir • www.sadiq.ir • E-mail: press@isu.ac.ir

سرشناسه: عسگری، محمد مهدی، ۱۳۴۲
عنوان و نام پدیدآور: تکافل از نظریه تا عمل / دکتر محمد مهدی عسگری.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، (ع)، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۲۳۹ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۷۴۹-۳
موضوع: حقوق بیمه
موضوع: حقوق بیمه (فقه)
موضوع: حقوق بیمه (فقه) — ایران
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۸ ت ۹۸/ع KHM
رده بندی دیویی: ۳۴۶/۵۵۰۸۶
شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۴۱۳۶۳

تمام حقوق محفوظ است، هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی باشد.
این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست مطالب

۱۳.....	سجده نحر.....
۱۵.....	پیشگفتار.....
۱۹.....	مقدمه.....
۲۱.....	فصل اول: معرفی بیمه.....
۲۱.....	۱-۱. زمینه‌های پیدایش بیمه.....
۲۲.....	۱-۱-۱. نیاز، محرک انسان.....
۲۴.....	۱-۱-۲. غریزه خوددوستی.....
۲۵.....	۱-۱-۳. امنیت، یکی از نیازهای اساسی انسان.....
۲۷.....	۱-۱-۴. تعاون و هم‌یاری، نیاز مشترک زندگی اجتماعی.....
۲۹.....	۱-۱-۵. ذخیره‌سازی.....
۳۰.....	۲-۱. تاریخچه بیمه.....
۳۲.....	۳-۱. بیمه‌های نوین.....
۳۳.....	۴-۱. تاریخچه بیمه در ایران.....
۳۶.....	۵-۱. تعریف بیمه.....
۳۶.....	۱-۵-۱. تعریف بیمه از نظر واژگانی.....
۳۶.....	۲-۵-۱. تعریف بیمه از دیدگاه حقوقی.....
۳۸.....	۳-۵-۱. تعریف بیمه از منظر فقهی.....
۳۹.....	۶-۱. اصول بیمه.....
۳۹.....	۱-۶-۱. اصل حسن نیت.....
۴۰.....	۲-۶-۱. اصل نفع بیمه‌ای.....
۴۱.....	۳-۶-۱. اصل جانشینی.....

- ۴۲..... ۱-۶-۴. اصل جبران خسارت (غرامت)
- ۴۳..... ۱-۶-۵. اصل خطر (ریسک)
- ۴۳..... ۱-۶-۶. اصل احتمال
- ۴۴..... ۱-۷-۷. انواع بیمه
- ۴۴..... ۱-۷-۱. بیمه تعاونی
- ۴۵..... الف. بیمه اجتماعی و خصوصی
- ۴۵..... ۱-۷-۲. بیمه اجتماعی
- ۴۶..... الف. خصوصیات بیمه اجتماعی
- ۴۷..... ۱-۷-۳. بیمه بازرگانی (خصوصی)
- ۴۷..... ب. انواع بیمه‌های خصوصی
- ۴۸..... ۱-۷-۴. بیمه اموال
- ۴۸..... ۱-۷-۵. بیمه حمل و نقل دریایی
- ۴۸..... ۱-۷-۶. بیمه حمل و نقل هوایی
- ۴۹..... ۱-۷-۷. بیمه حمل و نقل زمینی
- ۴۹..... ۱-۷-۸. بیمه مسئولیت
- ۵۰..... الف. انواع بیمه مسئولیت
- ۵۰..... ۱-۷-۹. بیمه اشخاص
- ۵۰..... الف. انواع بیمه‌های اشخاص
- ۵۲..... ب. انواع کلی بیمه عمر
- ۵۵..... ۱-۷-۱۰. بیمه اتکایی
- ۵۶..... الف. مزایای بیمه اتکایی برای شرکت‌های بیمه
- ۵۶..... ۱-۸. نقش و ضرورت بیمه
- ۵۷..... ۱-۹-۹. دلایل اقتصادی گسترش بیمه
- ۵۷..... ۱-۹-۱. نزولی بودن مطلوبیت نهایی نسبت به درآمد
- ۵۹..... ۱-۹-۲. پوشش ریسک
- ۶۰..... الف. انواع ریسک
- ۶۰..... ب. انواع ریسک و نحوه مواجهه با آنها
- ۶۱..... ج. مبانی مدیریت ریسک
- ۶۲..... د. استراتژی‌های موجود در مقابله با ریسک

۱۰-۱. دلایل اقتصادی شکست بیمه.....	۶۲
۱-۱۰-۱. کزگزینی.....	۶۲
۲-۱۰-۱. کزمنشی.....	۶۵
الف. مثال‌های مسئله کزمنشی.....	۶۶
ب. تفاوت کزمنشی با کزگزینی.....	۶۷
۱۱-۱. دلایل اهمیت بیمه در اقتصاد کشورها.....	۶۷
۱۲-۱. ضریب نفوذ بیمه.....	۶۹
۱-۱۲-۱. ضریب نفوذ بیمه در جهان.....	۶۹
۲-۱۱-۱. ضریب نفوذ بیمه در ایران.....	۷۰
جنب‌بند.....	۷۰
فصل دوم: بیمه از نظر فقه.....	۷۳
۱-۱. مقدمه.....	۷۳
۲-۱. ارکان بیمه.....	۷۴
۱-۲-۱. قرارداد و انشاء عقد بیمه.....	۷۴
۲-۲-۱. متعاقدین (بیمه‌گذار و بیمه‌گر).....	۷۵
۳-۲-۱. موضوع عقد بیمه.....	۷۶
۴-۲-۱. عوضین.....	۷۶
۳-۲. خصوصیات عقد بیمه.....	۷۷
۱-۳-۲. بیمه عقدی لازم است.....	۷۷
۲-۳-۲. بیمه عقدی اضطراری، تحمیلی، الحاقی و اعلانی است.....	۷۸
۳-۳-۲. بیمه از عقود احتمالی و اتفاقی است.....	۷۸
۴-۳-۲. بیمه از عقود رضایی است.....	۷۹
۵-۳-۲. بیمه عقد معاوضی است.....	۷۹
۶-۳-۲. بیمه عقدی مستقل است.....	۸۰
۷-۳-۲. بیمه عقدی معلق است.....	۸۰
۴-۲. نظر فقها راجع به بیمه.....	۸۰
۱-۴-۲. مخالفین قرارداد بیمه.....	۸۱
۲-۴-۲. موافقین قرارداد بیمه.....	۸۷
۳-۴-۲. طرفداران تفکیک در حلیت و حرمت بیمه.....	۹۲

- ۴-۴-۲. فقهای اهل سنت..... ۹۵
- ۵-۴-۲. نظر فقهای شیعه عصر حاضر در خصوص بیمه عمر..... ۱۰۲
- الف. حقیقت بیمه عمر..... ۱۰۲
- ب. ادله تحقق مشروعیت بیمه عمر..... ۱۰۶
- جمع‌بندی..... ۱۱۱
- فصل سوم: پیشینه و تعریف تکافل..... ۱۱۳
- ۱-۳. مقدمه..... ۱۱۳
- ۲-۲. تکافل از لحاظ لغوی..... ۱۱۴
- ۳-۱. خاستگاه و چگونگی پیدایش تکافل..... ۱۱۵
- ۳-۲. ۱- اصل العاقله به عنوان سنتی قبیله‌ای..... ۱۱۵
- ۲- ۲-۳-۲. شیوه پیامبر اسلام (ﷺ)..... ۱۱۶
- ۳- ۳-۳-۳. رادیش‌بینی شده موجود در اولین قانون غیرمدون مدینه در ۶۲۲ پس از میلاد..... ۱۱۶
- الف. اعمال راصل. دیده..... ۱۱۶
- ب. پرداخت فدی (سب‌ها)..... ۱۱۷
- ج. دیگر اشکال موجر بیمه اجتماعی در اولین قانون مدون شده..... ۱۱۷
- ۴-۳-۳. شیوه اصحاب پیامبر اسلام (ﷺ)..... ۱۱۷
- ۵-۳-۳. توسعه بیمه طی قرن چهاردهم تا دهم میلادی..... ۱۱۷
- ۶-۳-۳. توسعه بیمه در قرن نوزدهم..... ۱۱۸
- ۷-۳-۳. توسعه بیمه در قرن بیستم..... ۱۱۸
- ۴-۳. ویژگی‌های تکافل در مقایسه با بیمه رایج..... ۱۱۹
- ۱-۴-۳. اهداف و انگیزه‌ها..... ۱۲۰
- ۲-۴-۳. سطح خدمات و محصولات..... ۱۲۱
- ۵-۳. چارچوب مفهومی تکافل..... ۱۲۴
- ۶-۳. شرکت‌های تکافل در کشورهای اسلامی..... ۱۲۵
- ۷-۳. بررسی صنعت تکافل در مالزی..... ۱۲۷
- ۱-۷-۳. اصول تکافل..... ۱۲۷
- ۲-۷-۳. فعالیت‌های تکافل..... ۱۲۸
- ۳-۷-۳. دیدگاه‌های احتمالی در خصوص اصول نظری و عملی تکافل..... ۱۳۰

۱۳۱	۳-۷-۴. اصول تکافل
۱۳۲	۳-۷-۵. فعالیت‌های تکافل
۱۳۵	۳-۸. تجربه تکافل در کشور اندونزی
۱۳۷	۳-۹. تجربه تکافل در کشور سنگاپور
۱۳۸	۳-۱۰. تجربه تکافل در کشور عربستان سعودی
۱۴۰	۳-۱۱. تجربه تکافل در کشور کویت
۱۴۱	۳-۱۲. تجربه تکافل در امارات متحده عربی
۱۴۱	۳-۱۳. تجربه تکافل در کشور بحرین
۱۴۲	۳-۱۴. تجربه تکافل در کشور پاکستان
۱۴۳	۳-۱۵. تجربه تکافل در کشور بنگلادش
۱۴۳	۳-۱۶. تجربه تکافل در کشور عمان
۱۴۴	۳-۱۷. توسعه تکافل در کشور مصر
۱۴۴	۳-۱۷-۱. شناخت کشور و شاخص‌های کلان
۱۴۴	۳-۱۷-۲. بازار بیمه‌ای و نهادهای نظارتی
۱۴۵	۳-۱۷-۳. شرکت‌های تکالی
۱۴۸	۳-۱۸. تجربه تکافل در کشور سودان
۱۴۹	۳-۱۹. تجربه تکافل در کشور تونس
۱۴۹	۳-۲۰. توسعه تکافل در قاره اروپا
۱۵۱	۳-۲۱. تجربه تکافل در ایالات متحده آمریکا
۱۵۱	۳-۲۲. تجربه تکافل در کشور استرالیا
۱۵۲	۳-۲۳. بازار جهانی تکافل
۱۵۵	۳-۲۴. نمونه‌هایی از شرکت‌های تکافلی در عصر حاضر
۱۵۵	۳-۲۴-۱. شرکت بیمه تکافلی خلیج
۱۵۶	۳-۲۴-۲. شرکت الاولی التکافل
۱۵۷	۳-۲۴-۳. شرکت بیمه اسلامی تکافل
۱۵۸	جمع‌بندی
۱۵۹	فصل چهارم: مدل‌های مختلف تکافل
۱۵۹	۴-۱. مقدمه: سازوکار کلی و ارکان مدل‌های تکافل
۱۶۳	۴-۲. الگوی تکافل مبتنی بر عقد مضاربه

۱۷۳	۳-۴. الگوی تکافل بر اساس عقد وکالت.....
۱۷۹	۴-۴. الگوی تکافل مبتنی بر وقف.....
۱۷۹	۵-۴. الگوی ترکیبی تکافل مبتنی بر وقف - مضاربه.....
۱۸۶	جمع‌بندی.....
۱۸۹	فصل پنجم: مدل بومی تکافل و الزامات آن برای اقتصاد ایران.....
۱۸۹	۱-۵. مقدمه.....
۱۸۹	۲-۵. ضرورت‌های ایجاد صندوق تکافل در کشور.....
۱۸۹	۱-۱-۵. ضرورت‌های فقهی.....
۱۹۰	الف. از منظر فقه اهل سنت.....
۱۹۰	ب. از منظر فقه شیعه.....
۱۹۱	۲-۲-۵. ضرورت‌های اقتصادی.....
۱۹۲	الف. مدل‌های گزینی.....
۱۹۲	ب. مدل‌های تضمینی.....
۱۹۴	۳-۲-۵. ضرورت راهبردی.....
۱۹۴	الف. ضرورت راهبردی داخلی.....
۱۹۵	ب. ضرورت راهبردی بین‌المللی.....
۱۹۷	۳-۵. راهکارهای ایجاد صندوق تکافل در ایران.....
۱۹۷	۱-۳-۵. تشکیل شرکت تکافلی ذیل مدیریت مرکزی جمهوری اسلامی ایران.....
۱۹۷	۲-۳-۵. ثبت شرکت توسط مدیرکل تکافل.....
۱۹۸	۳-۳-۵. درخواست کتبی بیمه‌گر تکافل.....
۱۹۹	الف. شرایط اساسی ثبت شرکت تکافلی.....
۲۰۰	۴-۳-۵. ارجاع مدیرکل تکافل به رئیس بانک مرکزی.....
۲۰۱	۵-۳-۵. تشکیل سازمان تکافل مرکزی جمهوری اسلامی ایران.....
۲۰۱	۴-۵. شروط و مباحث فرعی ثبت شرکت تکافلی.....
۲۰۱	۱-۴-۵. شرط اول: شروط تحمیلی.....
۲۰۳	۲-۴-۵. شرط دوم: اختیار تام در وجود شروط ثبت.....
۲۰۳	۳-۴-۵. شرایط لغو مجوز تکافل شرکت‌های تکافلی.....
۲۰۴	الف. مغایرت اهداف.....
۲۰۴	ب. عدم فعالیت یک ساله.....

ج. توقف از فعالیت	۲۰۴
د. عدم تأمین ذخیره فنی	۲۰۵
۴-۴-۵. شرایط مرحله پذیرهنویسی	۲۰۵
۵-۴-۵. شرایط ایجاد صندوق	۲۰۵
۷-۴-۵. شرایط دارایی صندوق تکافل	۲۰۶
۷-۴-۵. موانع پرداخت وجه به بیمه‌گذاران تکافلی	۲۰۶
۸-۴-۹. شرایط ایجاد شعبه تکافل	۲۰۷
۹-۴-۹. شرایط عدم صلاحیت مدیران و ناظران	۲۰۷
۱۰-۴-۵. شرایط سن بیمه‌گذاران تکافلی	۲۰۸
۵-۵-۶. تازگی و غیرتجاری بودن فعالیت‌های تکافلی	۲۰۸
۵-۵-۶. ویژگی‌های حکم بیمه از منظر مکتب اقتصاد اسلامی (رویکرد شهید صدر) و فقه تمدن‌ساز (پیردست) - حضرت امام خمینی (ره)	۲۱۰
۷-۵. عوامل تعیین‌کننده موفقیت شرکت‌های تکافلی	۲۱۲
خلاصه و نتیجه‌گیری	۲۱۷
منابع و مآخذ	۲۱۹
نمایه	۲۲۷

فهرست جدول‌ها

جدول ۱. بیمه رایج در مقایسه با تکافل	۱۲۰
جدول ۲. بیمه عمر رایج در مقایسه با تکافل خانواده	۱۲۲
جدول ۳. فهرست شرکت‌های بیمه اسلامی	۱۲۵
جدول ۴. سال آغاز به کار اولیه عرضه‌کننده تکافل عمومی در برخی کشورها	۱۲۶
جدول ۵. شاخص‌های بیمه‌ای مصر در سال ۲۰۰۹	۱۴۴
جدول ۶. زمینه فعالیت ۲۹ شرکت در بازار بیمه مصر در سال ۲۰۱۰	۱۴۴
جدول ۷. ترکیب حق بیمه و نرخ رشدهای متناظر در سال مالی ۲۰۰۹-۲۰۱۰	۱۴۵
جدول ۸. اطلاعات مربوط به شرکت‌های تکافلی مصر در سال ۲۰۱۰	۱۴۶
جدول ۹. حق بیمه شرکت‌های تکافلی (ارقام به هزار پوند مصر)	۱۴۶

مقدمه

تغییر نوع زندگی بشر از حالت بدوی به حالت روستایی و سپس به حالت جمعی تر یعنی زندگی شهری نیازهای جدیدی را پیش روی بشر قرار داده است. مردم در جوامع بدوی در مجاورت خانواده و قبیله می زیسته اند و ضرورت های زندگی آنان از طریق همکاری و همکاری میان اعضای جامعه تأمین می شده است. تغییر شیوه زندگی به حالت شهری موجب مواجهه افراد با خطرات متعدد و جدید، اما این بار بدون حمایت متدبیل افراد و قبیله شده است. این تغییر شیوه زندگی، انسان ها را ناگزیر به یافتن راه حل برای تأمین امنیت زندگی و اموال خود در برابر خطرات غیرقابل پیش بینی کرده است.

شاید بتوان انگیزه اولیه ایجاد بیمه در بین جوامع اولیه را در عبارت های بالا جستجو کرد. انگیزه فطری دوری و پرهیز از خطر و نیاز به امنیت خاطر همواره در بشر در دوران های مختلف وجود داشته است. هدف اصلی بیمه ایجاد همکاری متقابل میان طرفین عقد بیمه است که طی آن یکی از طرفین تعهد می کند که طرف مقابل را در برابر هر گونه خسارت ناشی از حوادث غیرقابل پیش بینی حمایت نماید. شاید دلیل گسترش روزافزون و پرشتاب صنعت بیمه در جهان ناشی از همین انطباق کارکرد بیمه با نیاز فطری بشر برای تأمین آرامش خاطر می باشد.

به عقیده اکثر فقهای شیعه از جمله امام خمینی (ره)، آیت الله خامنه ای و آیت الله فاضل لنکرانی همه انواع بیمه صحیح و جایز است. اما قاطبه علمای اهل سنت معتقد به آلوده بودن عقد بیمه به غرر، میسر و ربا می باشند.

نقی بیمه از سوی علمای اهل سنت باعث شد تا جایگزینی را برای بیمه متعارف ارائه دهند که از یک سو کارکرد بیمه یعنی پوشش ریسک را داشته باشد و از سوی دیگر ایرادات علمای اهل سنت بر بیمه متعارف را نداشته باشد. این

کوشش منجر به ایجاد تکافل گردید.

گسترش تکافل در کشورهای اسلامی با سرعتی روزافزون ادامه دارد. این نوع بیمه حتی به کشورهای غیراسلامی مانند آلمان در اروپا، کانادا در آمریکا و در اقیانوسیه راه یافته است و فعالیت‌های تکافلی در تمام نقاط دنیا در حال شیوع می‌باشد. آنچه در این میان مهم می‌نماید این است که کشور ما که پیش‌تاز در طراحی و استفاده از ابزارهای اسلامی می‌باشد در این حوزه تاکنون فعالیت جدی نداشته است و هیچ‌گونه فعالیت‌های تکافلی تا کنون در کشور ما علیرغم پژوهش‌های گسترده و متنوع در این حوزه صورت نپذیرفته است.

این کتاب در پنج فصل سعی دارد تا با معرفی و ارائه پیشینه بیمه و اشکالات وارده بر آن به ارائه راهکاری جایگزین برای بیمه یعنی تکافل بپردازد. در فصل اول به معرفی ضرورت بیمه در جوامع امروزی می‌پردازیم تا اهمیت بحث روشن گردد. در فصل دوم مباحث فقهی و استدلالات شرعی در رابطه با بیمه از منظر مذاهب مختلف اسلامی مورد مطالعه قرار می‌گیرد تا ضمن شناخت اشکالات بیمه از منظر اسلام به معرفی یک نهاد به عنوان جایگزین برای بیمه بپردازیم که علاوه بر نداشتن اشکالات بیمه هم بتواند نیازهای بیمه را پاسخ دهد و هم در کنار آن مطابقت بیشتری با مبانی شرعی داشته باشد. در فصل سوم به تعریف و تبیین تکافل می‌پردازیم و در ضمن آن اسلخام این ابزار را از صدر اسلام تا کنون مورد بررسی قرار می‌دهیم و پیشینه تکافل در کشورهای مختلف را مطالعه می‌کنیم. در فصل چهارم به معرفی مدل‌های تکافل و بیمه اسلامی را حد توان و حوصله این کتاب می‌پردازیم و سعی می‌کنیم مسائل اقتصادی و شرعی مربوط به تکافل را بررسی کنیم تا ابعاد مختلف مسئله به خوبی روشن شود. در فصل پنجم راهکاری عملی برای اجرایی ساختن تکافل و مدل‌های بومی مربوط به آن کشور را مورد بحث قرار می‌دهیم و تلاش می‌کنیم تا الگوی متناسبی با وضع موجود جامعه و جامعه برای رسیدن به وضعیت مطلوب ارائه دهیم.